

ԲԵՆԻԿ Ծ. ՎԱՐԴԱՊԵՏ

ԵԶՄԻԱԾՆԻ
„ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ“

(Հայ հավատացյալների ուսագրութիւն)

Պետրասի II-րդ տպարան

ՅԵՐԵՎԱՆ.

1921.

ԵԶՄԻԱԾՆԻ „ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ“

(Հայ հավատացյալների ուղադրություն)

Քրիստոնեական նախկին դարերի յեկեղեցական գրականությունը, նույն իսկ Ավետարանն ու առաքելական թղթերը վկա յեն, վոր Քրիստոսը բոլոր հեթանոսական կրոնները հիմքից քանդեց իրենց ծեսերով ու արարողություններով, իրենց շատախոս աղոթքներով ու մոգություններով, կախարդանքներով, իրենց ամբողջ խաբեբայությունը, իրենց ազգային նեղ շահերի պաշտամունքով ու անմարդասեր ատելությունը դեպի ուրիշ ազգեր, իրենց զոհաբերություններով ու ձևերով, իրենց բոլոր դասակարգերով, վոր հիմնված էյին ծայրահեղ անարդարության և անհավասարության վրա:

Աչքի ընկնող փաստ է, վոր Ավետարանը հեղափոխական մի զորեղ կոիվ է հարուստների և հոգևոր դասի դեմ, աշխարհիկ և հոգևոր միապետների դեմ:

Այս հին, փթած իրավակարգի և կեղծ բարեպաշտության ավերակների վրա Ավետարանի հիմնադիրն ու նրա աշակերտները կառուցին յեղբայրության, ազատության, արդարության, ճշմարտության մի բարոյական կազմակերպություն, վոր կոչվեց քրիստոնեական կենդանի համայնք:

Այդ անդրանիկ համայնքը չուներ վոչ յեկեղեցի (հատուկ շենք), վոչ իշխանություն, վոչ ծես, վոչ արարողություն, վոչ զոհաբերություն, վոչ դասակարգ:

Այդ մի համայնական կազմակերպություն էր, ուր մեկը ծառայում էր ամենքին և ամենը մեկին:

Նրանք՝ այդ հազարավոր բազմութիւնը հավասար աշխատում էին, հավասար վայելում, ինչպես մի ընտանիքի անդամներ, առանց ցեղի և սեռի խտրութեան:

Նրանց մեջ տիրող բարոյական կապը սերն երսեր զեպի մերձավորը, նման մարդը. և սերը նրանց համար Աստված էր: Քրիստոսը նրանց համար սեր էր և կենդանի գործ:

Այսպես էր նախնական քրիստոնեւթիւնը, քանի վոր հավատացյալների համայնքը կազմված էր բացառապես ժողովրդի ազգատ, աշխատավոր զանգվածից:

Յերբորդ դարու կեսերից քրիստոնեւական գաղափարների ուժգին քարոզը ձկնորսների, բանվորների, արհեստավորների, գյուղացիների, ստրուկների և տանջվածների կրակ խոսքով սարսափ ազդեց բոլոր աշխարհիկ և հոգևոր միապետներին, բռնակալներին, շահագործող հարուստներին և նրանց վոսկե զորութիւնը շարժեց:

Սարսափահար վերին դասերը յուրատեսակ տարերական հեղափոխութեան առաջ ստիպվեցին քրիստոնեւթիւնը ընդունել ձևականորեն և նոր կրօնի անունով պահեցին իրենց զիրքերը, ազավաղելով նախնական քրիստոնեւթիւն վոգին, մտցնելով նրա մեջ են հինը, հեթանոսականը իր բոլոր ձևերով, ծեսերով սնապաշտութիւններով, իշխանութեամբ:

Աշխարհիկ միապետները իրենց կարգերի որինակով ստեղծեցին հոգևոր դաս, կաշառեցին նրանց կյանքի բարիքներով, դաշն կապեցին նրանց հետ և Քրիստոսի անունով ծանրացան տանջված բազմութեան վրա. մեկն իր ֆիզիքական ույժով, մյուսը՝ Քրիստոսի անունով:

Հոգիների և մարմինների բռնութեան դեմ բողոքեցին իսկական քրիստոնեւաները, վորոնց դեմն յեղան

պաշտոնական յեկեղեցին և պետութիւնը անեծքով ու կրակով, բանտով ու մահով:

Նրանց անվանեցին աղանդավորներ և կոտորեցին բոլորներով:

Հեթանոսութիւնը իր մաքառման շրջանում այնքան արդուն չի թափել, վորքան Քրիստոսի անունը կրող պաշտոնական յեկեղեցին:

Հայոց յեկեղեցին նույն պաշտոնական քրիստոնեական յեկեղեցիներէ մեկն է: Հայաստանում մաքուր է յեղել քրիստոնեութիւնը, քանի հալածվում եր, քանի կոտորվում էին քրիստոնյաները: Պետական կրոն դառնալուց հետո, նա յեղել է թագավորների զինակիցը ընդդէմ ժողովրդի և յերբեմն եւ փորձեր է արել նույն իսկ աշխարհիկ իշխանութիւնն եւ իր ձեռին ամփոփելու:

Հայոց յեկեղեցին ստեղծել է նվիրապետութիւն, իր ժամանակի տիրող վոգու համաձայն, միապետ կաթողիկոսով, վոր հակառակ է քրիստոնեութեան: Հոգևոր թագավորները համարվել են ժողովրդի ընտրյալ, բայց իրոք այդպես չէ. նրանց ընտրել են «թագավորն ու նախարարները, իշխաններն ու ազատները, զորավարներն ու պաշտոնյաները, հարուստներն ու կալվածատերերը:»

Ժողովրդի անունն է շահագործվել. նրան թողել են տգիտութեան, խալաբի մեջ. կտրել են գաղափարական աշխարհից, թեև գիր ու գրականութիւն ենք ունեցել, վոր միայն հոգևոր և իշխանական դասի սեփականութիւնն է յեղել, կապել են ծեսերի հետ, սարսափեցրել են հանդերձյալ կյանքի պատիժներով և իբրեւ վոչխարի՝ բուրդ խուզել, կաթը կթել և ապա մորթել ու միսը կերել, ուրիշ խոսքով քամել են:

Աշխարհիկ և հոգևոր մշակետները առաքելութուններ են ստեղծել ու քարոզել իրենց ոգտին, խեղդելով իմացականութիւնը ժողովրդի մեջ, վոր ա-
վելի բարձր ե քան առաքելութիւնը:

Յեւ մենք դարեդար, սերնդե սերունդ առանց խորը թափանցելու այդ յեկեղեցու ներսերը մի գլուխ վողկորվել ու ջատագովել ենք նրան, արժանիքները չափազանցել և փառաբանել:

Բայց պիտի գար ժամանակ, վոր իմացականութիւնը զորանար տանջված ժողովուրդների մեջ և հե-
ղափոխութեան փոթորկով կործաներ այդպիսի իրա-
վակարգերը, ըմբռնումներն ու թխովի առաքելութիւնները:

Յեւ աշխարհի յերեսին փչեցին վերածնութեան
դարի կրօնական հեղափոխութիւնը, Ֆրանսիական
մեծ հեղափոխութիւնը, Անգլիականը, իսկ այսօր հա-
մաշխարհային մեծ հեղափոխութիւնը Ռուսաստանի հե-
րոսական ույթերով և նրա ահարկու շնչով գահեր խոր-
տակվեցին, գահեր են յերեւում անդունդի բերանում
և ինքն՝ աշխարհի իսկական տերն ու տնորենը՝ ժողո-
վուրդը նոր կյանքի արշալույսն ե վողջունում: Հեռմ
հին որերի խեղդող մղձավանջը:

Հեղափոխութիւնները մեռելութիւնից դեպի հա-
րութիւն կանչող զանգերն են, թմրութիւնից արթ-
նացնող կոչնակները:

Սակայն հայոց յեկեղեցին՝ իր մասնակի արժա-
նիքներով հանդերձ, իր ավանդական, հեքյաթական
քնի մեջ մրափում ե: Նա լսելու ականջ չունի, տես-
նելու աչք չունի, հարութիւն առնելու շնորհքը չու-
նի, սխալն ու մոլորութիւնն ուղղելու բարոյական
արիութիւնը չունի:

Նա իր թմրութեան մեջ, ինչպես յերազում, միշտ մի աղոթք ունի. «Մեծի Աթոռույս Սրբո Կաթուղիկե Եջմիածնի անշարժութուն և անսասանութուն»:

Այդ հոգևոր անշարժութեան մեջ պետք է մեռնի նա, ինչպես անշարժութեամբ վարակված հիվանդը:

Նա վերջին հեքն արձակելիս աչքը մի անգամ ել պիտի բանա ու տեսնի, վոր ժողովուրդ չունի, մենակ է ու մեռնում է. և այդ որը հեռու չէ, հենց այժմ ել աչքի առաջ է:

Թվում եր, թե վերջին աշխարհագրորդ գաղափարների հեղափոխությունը վտաքի պիտի հաներ կիսամեռ յեկեղեցին հանձին իր մնացած մի բուռն կրոնավորների, վորոնք պետք է վազելին դեպի կենդանարար գաղափարները, դեպի իրենց հեռացած ժողովուրդը, ձուլվելու նրա հետ: Բայց... խեցդեանի համար իր քարածայուն է սիրուն, գորտին իր ճահիճը, խողին իր ցեխի լողարանը, մեռնողին իր անկողինը:

Վոչ մի շարժում, վոչ մի հառաջադիմական քայլ: Այդ դեռ բավական չէ. հայոց յեկեղեցին գործնական քրիստոնեության որերում, վոր խորտակում է ամեն մի ձեականը, յերբ ժողովուրդը յերեսը թեքած նրանից հեռանում է, նոր-նոր խավարամիտ, հետադեմ գործեր է անում և տխմարաբար կարծում է թե ժամանակի արագասլաց անիվը հետ տալ կարող է:

Այդպիսի մի տկարամիտ քայլ է «Եջմիածնի Գերագույն Խորհուրդ» ստեղծելը:

Այս, վարպետորեն թխված անունը լսողի վրա այն տպավորությունը կարող է գործել թե յեկեղեցին ժողովրդականանում է, հոգևոր միապետությունը իր փեշերն է հավաքում: Բայց այդպես չէ:

Մենք տառապում եյինք հակաքրիստոնեական

միապետականությունից և յերազում էյինք մի ժողովրդավար յեկեղեցի, մինչդեռ «Գերագույն Պորհուրդը» դառնում է մի խարազան հոգեւոր միապետի անունով և նրա ձեռքում:

Փաստերը կհաստատեն այդ ճշմարտությունը. բայց տեսնենք նախ թե ինչպես թիվեց այդ «Գերագույնը» և վորոնց անմաքուր ձեռքերով:

1923 թ. աշնան ամիսներում Եջմիածնի յեպիսկոպոսները ինչ վոր զաղտնի քչփչոցի մեջ էյին: Այդ խորհրդակցությունների հետեանքով Մեսրոբ արքեպիսկոպոսը ճանապարհորդեց Թիֆլիս, Գանձակ, Բագու: Այդտեղից բերել էր առաջնորդների, մի քանի քահանաների և նույնքան էլ աշխարհականների ստորագրությամբ մի-մի գիր, միակերպ վոճով ու բովանդակությամբ, թե, կամենում ենք, վոր «Գերագույն Պորհուրդը» լինի:

Այս թղթերի հետ միասին Եջմիածնի հինգ յեպիսկոպոս խմբագրում են մի ուրիշ թուղթ, մի վերջնագիր կաթողիկոսին, վորին անվանում են անգութ, անփույթ, անսիրտ, ապիկար, վորին վոչ վոք չի լսում, նկարագրում են յեկեղեցու անկյալ վիճակը, վոր վերագրում են կաթողիկոսին և գործադուլի ու այլ սպառնալիքներով պահանջում են, վոր իրենցից կազմի «Գերագույն Պորհուրդը»: Գրում են մի կոնդակ իբր թե կաթողիկոսը ինքնահոժար կամքով «Գերագույն Պորհուրդ» է կազմում: Մտնում են կաթողիկոսարան, կարդում իրենց սպառնալիքը և ստիպում են կաթողիկոսին կոնդակն ստորագրելու: Յեւ սարսափահար կաթողիկոսն ստորագրում է և հայ ժողովրդին իր յեպիսկոպոսների հրամանով խաբում, թե ինքնահոժար կերպով «Գերագույն Պորհուրդ» է կազմում:

Թղթիւրը ներկայացնելուց առաջ, վերջին վայր-
կենին իմ ձայնն ել շահելու համար տալիս են ինձ
կարդալու և ստորագրելու:

Յեթե յես անձանոթ լինելի այդ հայ յեպիսկո-
պոսներին, վարոնցից վոչ մի լավ բան չեմ սպասում,
գուցե գայթակղվելի, բայց յես բողոքավոր կարծիք
ներկայացրի, վոր կարևոր եմ համարում առաջ բերել
այստեղ:

«Նորին գերապատվության տ. տեղապահին հայ-
րապետության հայոց՝ Խորեն արքեպիսկոպոսին: Մայր
աթոռի միաբան Բենիկ ծայրագույն վարդապետից ա-
մենախոնարհ կարծիք:

Ձերդ բարձր սրբազնություն. Ամսիս 29-ին հրա-
վիրեցիք ինձ ձեր բնակարանը կարդալու մի զիմուքն
Ամենայն Հայոց հայրապետին, վոր գրված և ստորա-
դրված է Եջմիածնի միաբանության կողմից և առա-
ջարկեցիք ինձ ևլ ստորագրելու, յեթե համաձայն եմ:

Ինձ համար միանգամայն անակնկալ եր այդ
թուղթը. այն խնդիրները, վորոնք առաջ բերված են
թղթի մեջ, ամիսներով գաղտնի խորհրդակցություն են
յեղել մի քանի յեպիսկոպոսների համար, վորին չեն
մասնակցել և վոչ մի վարդապետ. մինչդեռ հայոց յե-
կեղեցու պատմության մեջ յես չգիտեմ մի դեպք, վոր
ընդհանրական յեկեղեցու կազմակերպությունը փո-
խելու խնդիր լինի առանց վարդապետների:

Այնտեղ ակնարկված է և մի «արձանագրություն»,
վոր ինձ համար մթին աշխարհ է: Յես չը գիտեմ թե
այդ ինչ արձանագրություն է, վորի հիմունքով կազմ-
վել է զիմումը, ավելի ճիշտ վերջնագիրը (ուլտիմա-
տում):

Հասկանալի յե թե ինչու զժվարացա գրիչ վերց-

հել և անմիջապես ստորագրել մի թուղթ, հայտնի խոշոր խնդիրների թուղթ, վորոնց լուծման շուրջը դատողություններ չեմ լսել, վորոնց վրա դատողություններ չեմ տվել և ժողովականների նպատակին և տրամադրության միանգամայն անձանոթ եմ:

Յերկրորդ՝ դրի մեջ միանգամայն համաձայն եմ տյն նկարագրությանը, վոր վերաբերում է հայոց յեկեղեցու անկյալ վիճակին. սակայն շարունակության մեջ կան խոշոր կետեր, վորոնց առջև կանգ եմ առնում, վորոնց լուծման վրա որ ու գիշերներ պետք է մտածեմ, վոր խզիս հետ հաշտ մնալով, մտքերիս լուսավորությամբ կարողանամ թուղթն ստորագրել: ՅՅ տարվա միաբան եմ, աշխատել եմ, բարոյապես ու ֆիզիքապես տանջվել յեկեղեցու ասպարիզում և հանկարծ պիտի ստորագրելի մի թուղթ առանց ինձ հաշիվ տալու թե ինչ եմ անում. իսկ ժամանակը կարճ է, մի գիշեր միայն կա տրամադրությանս տակ, վորովհետև դուք առավոտուն թուղթը պետք է ներկայացնեք: Կարճ ժամանակում չեմ կարող հաշիվ տալ խզիս, մտքիս, փորձառությանս, վոր ստորագրեմ:

Յերրորդ՝ թղթի մեջն ասված է, վոր Հայոց հայրապետը անսիրտ է, անփույթ է, դպրոց, թերթ ու նենալու վրա չի մտածում, հրամաններ և տալիս վոչ վոր չի կատարում և այլն մի շարք մեղադրանքներ:

Այդ դատապարտությունը կարգում են ծերունի, հիվանդ հայրապետին նրանք, վոր ընտրեցին նրան, նրանք վոր յեպիսկոպոսական ոժումն նրանից ստացան, նրանք վոր նրա պատմությունը հիացմունքով գրեցին և ի տրիսուր յեպիսկոպոսացան, նրանք վորոնց համար սիրելի էր հայրապետը, քանի վարդապետ էյին: Նրանց մեջ չեյի յես, վոր նույն հայրապետի ընտրության գեմ գերք գրեցի, և նրա հե-

տեանքով նրա հայրապետութեան որոք հալածանք
կրեցի, տառապեցա, տաղնապեցա, հետամնաց յեղա,
սակալն տարա ամեն վիշտ ու նեղութիւն:

Արդ, ինչպէս ստորագրեմ այդ թուղթը: Յեթի
այսոր զգում են թե սխալ բան են արել, թող վար-
վեն ինչպէս ուզում են, յես ինչացե՞ւ եմ այդտեղ:
Ինչպէս ստորագրեմ:

Չորրորդ՝ Հայոց հայրապետը մեղադրվում է, վոր
դպրոց չունենք, լավ դպրոց ունենալու իրավունքը,
վորքան ինձ հայտնի է, ներկա կառավարութիւնը
ափել է, վերադաձրել է նաև դպրոցի համար մի
շենք, արտոնել է Նշմիրածնին իր թերթն ունենալ:
Բողոքողները յերբ վորոշումն արին դպրոց բանալ,
թերթ հրատարակել և ծերունի հայրապետը մերժեց:
Գործ անող միաբանութիւնը գործ պետք է ստեղծեր
և դատապարտելի կլիներ ծերունի հայրապետը, յեթե
չհաստատեր, չորհներ այդ գործը:

Հինգերորդ՝ մեղադրվում է ծերունի հայրապե-
տը, վոր հրամաններ է տալիս, բայց կատարող չըկա:
Չկատարողները միաբանութիւնն է. յեթե այդ գի-
տակցութիւնն ունին, թե պետք է հայրապետի հրա-
մանը կատարվի ու չի կատարվում, ով է ավելի մե-
ղադրելին: Մի՞թե պետք է կամենայինք, վոր Հիսու-
սի զրոշակակիրն ու քրիստոնյա հայրապետը բանտով
ու փայտով կատարել տար իր հրամանները: Այս հա-
կասութեան հետ ինչպէս հաշտվեմ և ստորագրեմ: Յե-
թի յես հայրապետի հիմնավոր կարգադրութիւնը չեմ
լսում, ի՞նչ խղճմտանքով բողոքեմ հրամայողի դեմ:

Վեցերորդ՝ պահանջվում է, վոր Նշմիրածնի մեջ
ընդհանրական յեկեղեցու համար վարչական նոր կազ-
մակերպութիւն մտնի գերագույն ժողով անունով:

Յեկեղեցու կազմակերպութեան մեջ այդպիսի խո-

շոր փոփոխութիւնն կարող և կատարել միայն համազգային ժողովը: Պատմութեան, ժողովրդական սկզբունքներին, յեկեղեցու ավանդութեանց դեմ կլինի, յեթե Մ. Աթոռի մի քանի անձինք այդ փոփոխութիւնն անեն: Ձե՞ր դատապարտի մեզ ազգը, վոտըն՝ ձգութիւն չի՞ համարի այդ քայլն ազգի և հայրապետի իրավանց դեմ:

Այսպիսի պատասխանատւութիւն ինչպե՞ս հանձնառնեմ ժողովրդի առաջ և ստորագրեմ:

Յոթներորդ՝ քրիստոնյական յեկեղեցին իր մաքուր վիճակի մեջ ընդունակ է յեղել և է ժամանակակից նոր, բարեքեր աշխարհացաքներ ընդգրկելու և նվիրագործելու. մինչդեռ վերջնագրի մեջ կան հետադիմական մտքեր, վորոնք ավելի շուտ դեպի կեդծիք կտանեն յեկեղեցին, վոր ինձ համար անհանդուրժելի չէ: Գաղափարներս հակառակ մտքերն ինչպե՞ս ստորագրեմ:

Ութներորդ՝ ի՞նչ յերաշխափութիւնն կա թե այդ գերագույն ժողովը ավելի լավ կտանի գործերը քան սինոդը, վորի դեմ բողոքող եմ յեղել միշտ և կամ արդի միաբանական ժողովը, վոր սահմանադրութիւնն է, վորի վորոշումները միայն հաստատում և հայրապետը, վոր ինքն է ավել միաբանութեանը, ձեռք քաշելով հոգևոր միապետի իրավունքներից, յեթե միեկնույն անձերը պիտի կազմեն գերագույն ժողովը, վորոնք կազմում են այսօր միաբանական ժողով:

Միաբանական ժողովին ազատութիւնն է տրված վարելու յեկեղեցու գործերը, գերագույն ժողովն հենց այդ է, ինչո՞ւ զժգոհ են բողոքողները: Միաբանական ժողովն ավելի ժողովրդական վոգի ունի, վորովհետև նրա մեջ ձայն ունին բոլոր միաբանները, իսկ «Գե-

րագույնը» պիտի կազմվի սոսկ սահմանափակ թվով յեպիսկոպոսներից առանց վարդապետների, ուրեմն խեղդվելու և միաբանության ձայնը, ստեղծվելու և բյուրեղրատ իշխանություն, վոր վարելու և գործերն ու անձերը սպառնալիքով և պատժով:

Յեվ վերջապես մենք ստեղծեցինք նաև «Վանական խորհուրդը», վոր նույն «Գերագույն ժողովը» եր. ինչո՞ւ միայն մի տարի իր գոյությունը պահեց և մեռավ: Ուրեմն գերագույն ժողովը չե, վոր գործ և անելու, այլ գերագույն հոգին, վոր պակաս և մեր մեջ: Ինչպե՞ս ստորագրեմ:

Իններորդ՝ վերջնագիրը վերջանում և մի սարսափելի սպառնալիքով. այն ե՛ւ յեթե հայրապետը չի կատարի ստորագրող միաբանների առաջարկները, թուղթ ստորագրողները հրաժարվում են բոլոր պաշտոններից, ուրիշ խոսքով գործադուլ են անում (զարաստովկա) և լքում են իրենց հայրապետին: Ի՞նչ կասի ազգը այդ քայլի հանդեպ. մի՞թե ծանր պատասխանատվություն չեն վերցնում իրենց վրա ստորագրողները:

Յեթե հայրապետի և միաբանության մեջ այդպիսի խոշոր անդունդ բացվի և յեկեղեցին այդ անդունդն ընկնի առհավության ձգտումների հետևանքով, ո՞վ և պատասխանատուն: Չե՞ վոր այդ գործադուլը կլսվի, միաբանությունը հրապարակով պետք է աշխատի արդարանալ, հայրապետն ել կարող է ինքզինքն արդարացնել ազգի առաջ մեղադրանքը դնելով բողոքողների վրա: Ի՞նչ դուրս կգա դրանից. չե՞ վոր «ամենայն տուն բաժանյալ հանձն յուր ավերեսցի»:

Ահա ինչու չեմ կարողանում ստորագրել:

Վերջնապես անմաս մեալու հիմունքներս բերելուց հետո, յես պատրաստ եմ ազաչելու ձեզ, սրբա-

զան հայր, հետևյալ առաջարկով. առանց այդ վերջ-
նագրի խորհրդերը ձերունի հայրապետի հետ. յես հա-
մուզված եմ, վոր նա ընդառաջ կգա ամեն մի լավ բա-
նի. ձերացել ե ու տկար և բոլոր ցանկալի ձեռնար-
կություններն սկսելն ու կատարելը կթողնի միաբա-
նական ժողովին միայն թե միաբանությունը ըն-
դունակ լինի լավ գործ անելու, բառնալով իր միջից
անհաշտ վոգին, ստեղծությունը, յեսականությունը,
մամուտած հինը, վորոնք ըստ իս միակ աղբյուրն
են Եջմիածնի անգործության և անկման:

Իսկ յեթե յեկեղեցու մեջ փոփոխություն պետք
լինի, են ել ժամանակի պահանջների համաձայն,
խնդրեցեք թող համազգային ժողով գումարի և նա
զնի «Գերագույն ժողով», յեթե այդ պետք լինի:
1923. 30 դեկտեմբերի. միաբան ա. Եջմիածնի Բենիկ
ծայրագույն վարդապետ»:

Յես լուրմ յեմ աշատեղ այն խոսակցությունների
մասին վոր ունեցել յեմ կաթողիկոսի հետ նախ քան
գերագույնի հաստատությունը և հետո:

Յես պնդում յեմ վոր կաթողիկոսական վերջին
ընտրութիւնները յեղել են բռնությամբ առանց ժողո-
վրդի իսկական մասնակցության, մանավանդ Գեորգ Ե.
կաթողիկոսին: Յես այդ ընտրության գեմ գրեցի
«Ինչու հեռացանք» գիրքը, վորովհետեւ նախատեսում
էյի թե այդ ընտրությունը, վորին ջերմ մասնակցող
էյին այդ յեպիսկոպոսներից չորսը, ժողովրդին վռչինչ
չի տալու և կործանելու ե այն քիչ լավը, վոր մնացել
ե յեկեղեցու մեջ:

Կաթողիկոսացիին, շահագործեցին՝ յեպիսկոպոս,
արքեպիսկոպոս դաւթան, հարստացան, վարեցին կա-
թողիկոսին ու գործերը, ինչպես կաթողիկոս, քաջալե-
րեցին անմտությունն և յեկեղեցական ու քաղաքա-

կան սխալները, կործանեցին հայ ազգի մեծ մասը, Հայաստանը ընդարձակ գերեզման դարձրին և այժմ առանց ազգի իրապես գահընկեց արին, խաղաղ իրավագուրկ ձևական նախագահություն վերապահելով նրան:

Ինձ ցավ չէ, վոր Գեվորգ Ե. իրավագուրկ Ե. Թերևս ուրախ լինեյի, վոր հայ հավատացյալ ժողովուրդը հետաքրքրվեր իր յեկեղեցու վիճակով և ինքը գահավեժ գլուխներ նրան, վոր իր ընտրելին չէ յեղել, այլ այդ յեպիսկոպոսների. բայց յես ուրախ չեմ, վոր ժողովրդի անունով միշտ բարբառնջող այդ յեպիսկոպոսները, վոր արյունով, ավերակ ու թալանով են՝ գծել իրենց անցած ճանապարհը, առանց ժողովրդի արին դարձյալ այդ մեծ փոփոխությունը:

Հռությամբ կը համակերպեյի, յեթե հայ յեպիսկոպոսները ժողովրդին հրավեր կարդային, վոր նա դար իր ընտրած ներկայացուցչությունը թողներ հայոց յեկեղեցին բարեւակելու և կառավարելու համար ժամանակի վոգու համեմատ, բայց չը լսեցի, վորովհետեւ այս նոր կազմակերպությունը կաթողիկոսից գրաված յեկեղեցին ավելի դեպի խավարը պիտի գլուխներ և գլուխում Ե. սրանք են մարդիկը չեն, վոր ժողովրդի աչքը բանան, վոր յեկեղեցին Ե փակել, միտքը բանան, վոր լույսից են գրկել և ժողովրդի հետ ընթանան:

Իմ ըմբռնումն ուղիղ էր, փաստերը հետզհետե կը հաստատեն. այդ պատճառով յես բողոքեցի, խոստովանում եմ մասամբ ել խղճալով այն կաթողիկոսին, վոր իր որոք կատարված ավերումների ամին իր մարմնի և հոգու ավերումն և ապրում ծեր ու հիվանդ վիճակով, բայց գլխավորապես նրա համար, վոր առանց ժողովրդի արին այդ փոփոխությունը:

Հայոց յեկեղեցին, յեթե մի առավելություն ունի,

դոնե ձեականորեն, եզ նրա ժողովրդական բնավորու-
թյունն է: Յեկեղեցին ինքը հայ հավատավոր ժողո-
վուրդն է: Նա և միակ իրավատերը վարչական, ծիսա-
կան, դավանական, տնտեսական խոշոր փոփոխություն-
ներ անելու յեկեղեցու մեջ: Վոչ կաթողիկոսը, վոչ
հոգևոր դասը առանց ժողովրդի այդպիսի փոփոխու-
թյունների անելու իրավունքը չունի:

Հակառակ պարագայում ի՞նչ է լինում. կտրվում
է ժողովրդի կապը յեկեղեցուց և ժողովուրդն էլ իրա-
վունք ունի յերես թեքել հոգևոր «պետերից» իր կապե-
րը կտրելով նրանց հետ:

Կը հարցնես, հայ ժողովուրդ, ի՞նչ գործ և արել
Գերագույն Խորհուրդը իր տգեղ սկզբնավորության
որից. դպրոց բացել է, թերթ հրատարակում է, շինա-
բարական աշխատանք կատարել է, վորոնց համար կա-
թողիկոսին անվանում էյին անպետք, անփույթ, ան-
սիրտ, ապիկար:

Վոչինչ, վոչինչ չի արել, վոչ մի լավ գործ:

Կատարված ապուրինությունը կը մեղմանար իմ
աչքում, մի յեկեղեցական մաքրիչ հեղափոխություն
կը ճանաչեյի յես Գերագույն Խորհրդի քայլը, յեթե
նա անմիջապես ժողովրդի հոգին լուսավորելու համար
հանդես գար. յեթե նա հառաջադեմ մտքերի ուժեղ
քարոզներով հասկացներ թե՛ յեկեղեցին մի ժամանակ
յեղել է և գիտության, և բարեգործության, և ուսման,
և քաղաքականության ղեկավար, քանի վոր ոտար
բռնավոր իշխանությունների լուծն եր ծանրանում հայ
ժողովրդի հոգու և մարմնի վրա:

Մինչդեռ այժմ Հայաստանը իր հատուկ հայկա-
կան կառավարությունն ունի հայ լեզվով ու գրակա-
նությամբ. պիտությունը, բարեգործությունը, վորբե-

րի խնամակալութիւնը, քաղաքականութիւնը, յերկ-
րի վերաշինութիւնը նրան և անցնում, յեկեղեցուն
մնում և Ավետարանի բարոյական գաղափարների քա-
րողչութիւնը ու համապատասխան կենդանի պորձն
ու քարոզողի կենդանի, բարոյական որինակը և ջերմ
աջակցութիւնը հայրենիքի վերաշինութեան:

Այդ կը լինէր մի քայլ առաջ և յեկեղեցին այս
կատարյալ անկմանը չեր հասնի, և վարկը կը բարձ-
րացնէր:

Բայց այդպէս չէ, բոլորովին հակառակը, ինչպէս
վոր յետ նախատեսում եյի, ճանաչելով Գերագույն խոր-
հրդի կազմը: Նա վոչ միայն զրական գործ չի արել,
այլ բացասականով և թանձրացրել խափարը յեկեղեցու
և ժողովրդի մեջ, շեշտել և կրօնական բռնութիւնը,
վոր անթույլատրելի և և ստեղծել և խափարի տարորի-
նակ թաղավորութիւնը:

«Գերագույնի» որերում նոր-նոր անապաշտու-
թիւններ են գլուխ բարձրացրել ժողովրդի մեջ. բը-
որնկել ու բորբոքվում և հեթանոսական հմայութեան,
վհեւութեան կախարդութեան, խաբէբայութեան հոտը
ի վնաս մարդկային բանականութեան և քրիստոնեյա-
կան մաքուր գաղափարների. և յեկեղեցին փոխանակ
հանգցնելու այդ մոլորութիւնը, փոխանակ մարդկանց
հավատքը լուսավորելու ինքն և հրահրում կամ կրա-
վորակերպ լուծթյամբ, կամ ներգործակերպ:

Կարկուտ կապել, սիրո թալիսմաներ խզրզել, ա-
մուլ կանանց յերեխա բերելու գիր անել, գայլի բե-
րան կապել, կորուստները գտնելու բթիկ անել, մաղ
պատեցնել և իմանալ թե հիվանդը վոր սուրբով կը
բժշկվի (ի դեպ. վոչ մի գուշակ Քրիստոսի մոտ չի ու-
ղարկում հիվանդին, այլ մանր-մունր սուրբերի), ջրով,
գարիով գուշակութիւն անել, թիզ չափել, կարտերով

մարդկանց գլխին գալիքը գուշակել, հնարված կամ հիվանդ ուղեղի յերազ-տեսիլքներով սարսափահար ա-նել միամիտ ժողովրդին և այլն, սովորական տարած-ված խաբերայություններ են կրօնական գուշնով և ժողովրդի հոգին ու նյութականը զոհ են բերվում այս սնահավատություններին, վերոնց հնությունը հին սովորության և հեթանոսական կրօնների մեջն և թաղված:

Մոռացված և Քրիստոսը, լույսը, և պաշտվում և սովորությունը. իսկ յեկեղեցին լավ է:

Կողմնավոր, լուսնավատ ունեցող հոգևորականու-թյունը կարճ և տանել այս անարգանքը, վոր տըր-վում և քրիստոնեյության հիմնադրին, մարդկային բա-նականությանը: Ժողովրդասեր յեկեղեցին կարճ և անտարբերությամբ զիտել թե՛ ինչպես իր ժողովուրդը կեղեքվում և շահամոլ, անաշխատ խաբերաների ձեռ-քով: Յերբեք:

Յեկեղեցին լուս և և որեցոր ավելի յեն գլուխ բարձրացնում նոր-նոր սնապաշտություններ:

Փահլեանների պաշտամունքը, նրանց հետ կապ-ված բոլոր նորատեսակ խաբերայությունները, վոր ծա-վալ և ստանում այժմ գավառներում վորակումն և «Գե-րագույն Սորհրդի»: Այդ մոլորություններին ույժ են տալիս սոգես, շահամոլ քահանաներից վոմանք, վո-րոնց գլխին իշխանություն և լուսկայ «Գերագույնը»:

Յես այսակզ զնում եմ մի քահանայի կեղծ վո-ղերությամբ արած պատմությունները մի քանի յերկ-սեռ անձերի առաջ և իմ ներկայությամբ:

«Մի գյուղում մի մարդու 5 տարեկան յերեխան յերազ և տեսնում, վոր սխալտակամորուս ս. Կարապե-տը (նա 34 տարեկան եր, վոր գլխատվեց, մորուքն

սպիտակ չէր լինի) հրամայում է նրան տուփոտը փաշլեանի պարան կապել և խաղալ: Յերեխան իր յերազը պատմում է հորը, վերջինս բարկանում է վորդու վրա և խնդիրը չի կատարում: Հետևյալ գիշեր հայրն է տեսնում յերազում «սխալակամորուսին», վոր սպառնում է նրան աչքերի կուրությամբ, յեթե յերեխայի ցանկությունը չի կատարի:

Ջարթնում է մարդը... կուրացած աչքերով գլջում է, մեղա է կանչում, աչքերը հեռզհեռե բացվում են և վաղ առավոտուն գլուզի մեջ, ժամի մոտ գերաններ է ցցում, պարան կապում, յերեխայի ձեռքը տալիս է լարախաղացի թարազուն, մի յերկար ձող, վոր նրա ծանրությանն հավասար կը լինի և տանում է գեպի լարը: Յերեխան անմիջապես վազում է լարով գեպի վեր և սկսում է պարել, ազատ, համարձակ:

Ապշած ժողովուրդը հրաշքի դարմանքով լի հարցնում է մանուկ լարախաղացին. ինչպե՞ս և վոր չես րնկնում. ադան ժպիտով պատասխանում է՝ ինչի պետք է րնկնեմ, իմ պարանը լայն է գեանի նման, յես ենպես եմ տեսնում. ս. Կարապետն ինձ սովորեցնում է խաղալ:

Հետևյալ օրը հանդիսականներից մեկը պատմում է, թե գիշերն յերազում ս. Կարապետը յեկավ և ինձ հրամայեց թե յեզդ վազը տանը պահիր և տար թող փաշլեանի պարանի վրա խաղա. յես նրան շնորհք եմ տվել իերում են յեզան, վոր վազելով, միայն յերկու վտարով՝ առաջին և հետին (մյուս յերկուսը ողի մեջ) բարձրանում է պարանի վրա, թռչկոտում և մյուս ծայրիցն իջնում:

Շվարած ժողովուրդը հրաշքի դիմաց ահ ու դուզով է լցվում և առատ-առատ մատաղների և ուխտազրությունների խոստումներ են մեջտեղ գալիս, սկըսվում է հոսանքը գեպի ուխտատեղիները:

Այդտեղ լինում են հինգ կոմունիստ, վորոնք հրաշքից շժմած գնում են քաղաք, իրենց տոմսերը հետ են առել թե մենք հրաշք տեսանք և կուսակցությունից դուրս ենք գալիս:

Ելի մի հրաշք լսեցեք, վոգեորվում ե տերտերա. 14 հոգի գնում են Սեան. նրանցից մինը, մի անհավատը յեկեղեցու պատը կեղտոտում ե և անարգում հավատը: Վերադարձին նավակը շուռ ե գալիս և 12-ին խեղդում. ազատվում են միայն յերկու հոգի: (Թարսի պես, ազատվողը կոմունիստն ե):

Լուռ լսում եմ յես և քահանան հոգեւոր հափըշտակություն—եկատաղ պատրաստելով լսող կանանց համար, շարունակում ե ել ավելի հրաշալին: Նույն գյուղում գիշերը յերեք ձիավոր են իջնում մի այրի կնոջ դուռը և նրան վարթեցնում. կինը դուռը բաց ե անում և լսում հետեյալ հրամանը. —Այ կին, առավոտուն կը գնաս գյուղի մեջ քահանային և ժողովրդին կասես, վոր մատաղներ անեն, ուխտ պահեն, թե չե հազար տեսակ պատիժ կը թափենք մենք այս գյուղի վրա: Ազաներ, ասում ե կինը, ախր ինձ ով կը հավատա, վոր ասեմ: Մենք քեզ նշան կը տանք մարմնիդ վրա: Այդ բողեյին կինը ուսի վրա մի սաստիկ ցավ ե զգում և ուշաթափ լինում: Առավոտյան գալիս են հարեանները տեսնում են կնոջ ուսի վրա թիկունքի կողմից ձիու նալի մի խոր հետք:

Դեպքը հրապարակվում ե, սկսում են մատաղները, քահանան վոգեորված ե:

Այս առասպելները լսելիս ես ցավ զգացի, վոր քահանայի բերանով լսավարն ե քարոզվում և յեղան հավատացողներ այդ առասպելներին: Յես զայրույթ զգացի, վոր մոլորությունը մթնեցնում ե միամիտ մարդկանց բանականությունը և լուությունս ընդհա-

տելով զսպեցի քահանայի կեղծ վոգևորությունը առարկելով նրան և նա ձենը կտրեց:

Այս մի որինակ է միայն այն տարածվող սնապաշտությունների, խավարի աստվածացման, վոր տարերական է դարձել «Գերագույն Խորհրդի» որով, վորը կամ լուսթյամբ կամ գուցե ներգործակերպ նըպաստում է խավարին, առանց ըմբռնելու թե իր յեկեղեցու վերջնական անկումն է պատրաստում: Են ել ես որերում, յերբ թուրք լուսամիտ մոլլան իր ժողովրդի մեջն ընկած իր մուհարրամի, շախսեյ-վախսեյի տոնն և հայտարարում սնոտապաշտության, վոր փրկե իր մեջիդի վարկը, իր կրոնի լավը միայն. ես են որերում, յերբ Յեվրոպայում քրիստոնյաները պատրաստվում են ժողովներ անելու և կրոնից ու յեկեղեցուց հանելու անհավատալին, հեթանոսականը, առասպելականը, վոր քրիստոնյական լուսավոր դադափարները փայլ առնեն և ժողովրդի արդի բարոյական պահանջները բավարարեն:

Յեվ այս աճող սնապաշտության դիմաց լուսթյունն ինչո՞ւ համար է. աջամբույրի, մոմավաճառության, խաչհամբույրի, միայն ժամանակավոր շահի:

Յեվ այս հոգեկան հիվանդությունը համարում են կրոնական շարժումն, կրոնական վոգևորություն:

Վճրքան բարձր է հայոց հին յեկեղեցին այս «Գերագույնի» որերի յեկեղեցուց. հինը անհավատությունների գեմ քարոզչություն ունի, գրականություն ունի, նույն իսկ պատժական որենքներ ունի:

Ուրիշ վորեւ գործ, ուրախալի յերևոյթ չկա Գերագույն Խորհրդի իշխանության որերում. իսկ ինչ վոր կա, այդ այն է, վոր այդ աննկարագիր անձերը Եջմիածնում նստած մտրակն առել ու դադում են ի-

րենց այն միաբանակիցներին, վորոնց հետ անձնական հաշիվ ունին, վորոնք այդ վողորմելի նոր պահաջներին խունկ չեն ծխում:

Որինակ՝ 77 տարեկան Բարդուղիմեոս յեպիսկոպոսին 8 ամիս է սովի են մատնել, զրկելով նրան և ոռճիկից և պարենից, մարդուն կաթիլ-կաթիլ են սպանում:

Ինչո՞ւ. վորովհետև գրագետ Բարդուղիմեոս յեպիսկոպոսը իր գրքույկներից մեկում նկարագրել է «գիտնական» Մեսրոբ յեպիսկոպոսին, վորպես տգետի: Պաշտոնական պատրվածիլը. այդ էլ այն է, վոր Գերագույն Խորհուրդը հիվանդ Բարդուղիմեոս յեպիսկոպոսից պահանջեց մի սենյակ իր բնակարանից հանձնել Ռուբեն վարդապետին. իսկ նա մերժեց, բացատրելով, վոր յերեք բժշկի սոված վկայականով նրան յերկու սենյակ անհրաժեշտ է, մեկումն իր հիվանդությունը դարմանելու և կարիքների համար և խնդրեց, վոր իրենք ջահել յեպիսկոպոսները իրենց յերեքական սենյակներից մեկը գիջեն ¹⁰ վարդապետին, յեթե անհրաժեշտ է:

Փոթորիկեց «Գերագույնը». բոպեն հարմար քեր Մեսրոբի թույնը թափելու ասելի մարդու վրա և վըճիռ գրին ծերունի յեպիսկոպոսին մատնել սովի, վոր համարձակվել է նոր իշխանության հրամանը իսկույն չը կատարել:

Յեվ զրանք են Քրիստոսի առաքյալները. նրա՞ վոր ասում եր՝ յեթե յեղբայրդ սոված է, հաց տուր նրան, ծարավ է ջուր տուր նրան:

Ի՞նչ անի, հայ ժողովուրդ, ծերունի յեպիսկոպոսը. դու չես հետաքրքրվում, կաթողիկոսին գիմելն ապարդյուն է՝ պետությունը չի խառնվում, և միթե այս հայը, այս հոգևորականը, այս քաղաքացին սո-

վից պիտի մեռնի և կամ հուսահատությունից կախ-
վի, ինչպես կախվեցին տարիներ առաջ այս յեպիսկո-
պոսների անգթությունից Բաղնաբաս և Ղևոնդ վար-
դապետները.

Իմ «կարծիքը» իսկապես կատարվում է. Գերա-
գույնի անդամները մտրակով հաշիվ են մաքրում. ար-
համարանք ու կոպտություն է իրենց թունոտ լեզվի
վրա:

Իսկ ուրիշ գործ. վոչինչ չեն անում:

Յես պատմեցի թե ինչ հակաժողովրդական ձևով
ստեղծեցին Գերագույն Պորհուրը... Կարևոր եմ հա-
մարում նաև գեկուցանել թե ինչ տակետակ հիմուն-
քով կատարվեց այդ սև գործը.

Առաջինը՝ դուռ անձնական յեսական հաշիվների
և շահերի հիմունքով. այս հաշիվների լուսաբանու-
թյունը յես հետաձգում եմ ուրիշ անգամվա, յերբ Գե-
րագույն Պորհուրի անդամների նկարագիրը տամ:

Յես կանգ կառնեմ այստեղ մի ուրիշ ներքին
շարժառիթի վրա:

Տասնյակ տարիներ Եջմիածինը կռպիտ, ազգա-
վնաս և անուղղելի սխալներ է արել: Այդ սխալները
յերկու տեսակ են՝ անգործություն և քաղաքական
անմտություն:

Եջմիածինը վերջին տասնյակ տարիներում բա-
ցարձակապես վոչ մի գործ չի արել, վոչ դպրոցական,
վոչ գիտական, վոչ բարեգործական, վոչ տնտեսական
վոչ կրոնական, վոչ շինարարական. վոչինչ չենք տվել
ազգին, այլ միայն ստացել ենք ու կերել:

Յերկրոդ՝ յես անվանում եմ քաղաքական սխալ:
Ինչ հարկ կար Ավետարանին հակառակ և կարճա-
մտությամբ քաղաքական անցուղարձին խառնվել յե-

կեղեցիներ, պատերազմ հորդորելու և մարդկային կոտորածի կրակը հրահրելու գերն առնելու իր վրա, հայրապետի կոնգրակի մեջ կոչ գրվելը հայ ազգին թե «գնացե՛ք կոտորեցե՛ք»։ Այդ անուղղելի սխալանքի հետևանքը, դառն արդյունքը տեսանք։ Կոնգրակի այդ խոսքերը հաղորդում էլին Պոլիս և... տարաբախտ հայ ժողովուրդը կոտորվեց բյուրերով։

Կարճամիտները նկատի չունեցան գոնե 18-19-րդ դարերի խոհեմ կաթողիկոսների (մինչև Պրիմյան), ազգոգուտ բացարձակ չեզոքությունը պես-պես պատերազմների ընթացքում, վերի հետևանքով բարոյական հեղինակություն մնաց հայրապետությունը և նույնիսկ թշնամիներին հարգելի։

Այդ ժողովրդի անմեղորեն թափած արյան ծովի առաջ այժմ ցնցվում և ամեն մի գիտակից հայ և զարթած գիտակցությունը հաշիվ և պահանջում «այս ի՞նչ արիք»։

Պետք էր բարոյական պատասխանատվությունից ազատվել և ահա կաթողիկոսի նախկին խորհրդականները հետ-հետ են քաշվում պատասխանատվությունից ազգի առաջ, մեղքը բարձրում են միայն հայրապետի վրա և իշխանությունը ձեռքից խլելով, կամենում են չքմեղ ձևանալ, թե ահա սխալական կաթողիկոսի իրավունքները մեր ձեռքն առանք, վերել սխալ չանի։

Այս մի անարժան տչքակապություն և, բայց կապը խիստ թափանցիկ. հայ ժողովուրդը տեսնելու չե իսկական հանցապարտներին բոլորին միասին։

Այդ «Գերագույն» խումբը առաքելական կոչումներ, առանց բարեարտություն և առաքելական հոգեվոր բարձր հափշտակության. գրանց համար ամեն

ինչ և ամեն վոք իրենց անձին, շահին և փառասիրության և ծառայելու:

Իրանց ձեռքից հեռացան վանքից ամենալուրիւ վանականները՝ փիլիսոփայության դոկտոր և լեզվաբան Յեզնիկ վարդապետը, գիտնական Սմբատ սարկավագը, Կոստանդին, Գրիգոր, Պողոս համալսարանական սարկավագները, զույգ Ներսես, Մանուկյան Յերվանդ պատվական վարդապետները, բարի Մամբրե վարդապետը, գիտնական Աբել վարդապետը, յերաժըշտագետ Ստեփաննոս սարկավագը և մանավանդ աստվածաբանության մագիստրոս, բեղմնավոր հեղինակ Յերվանդ վարդապետ Տ.-Մինասյանը:

Սա հայոց յեկեղեցու վերանորոգության խնդիրը դրեց. գրվածքը խարույկը ձգեցին և հեղինակը իր հոգու ալրվելը տանել չկարողացավ, ցավելով ու հեզնությամբ դեպի այս նոր ինկվիզիտորները վերաբերուն հանեց ու հեռացավ:

Յեւ վերջապես սրանց հալածանքից հեռացավ Եջմիածնից ու խելագարվեց աշխարհահռչակ յերաժշտագետ Կոմիտաս վարդապետը:

Սրանք անապատ դարձրին Եջմիածինը. սրանք փակեցին Եջմիածնի դռները նոր մտնողների առաջ և բացին ընտիր յելնողների առաջ: Իրենք ել կմեռնեն և Եջմիածինը իրեն-իրեն կը գոցվի, ինչպես գրել ու գուշակել ենք շատ առաջ: Սրանց ազգին ճանաչեցնելու համար եմ ես գրել տարիներ առաջ «Եջմիածնի արդարությունը», «Անարդարության յերեսից», «Հայրապետական ընտրություն», «Ի՞նչու հեռացանք» գրքույկները և բազմաթիվ հրապարակախոսական հոդվածները շատ թերթերում:

Սրանք ու իրենց նմանները հայ հոգևորականությունը կաստա՝ դասակարգ դարձրին ուրույն շահե-

րով, իրենց գործելակերպով հեռացան ժողովրդից և վերջինս նրանից. մոռացան վոր կրոնը, յեկեղեցին, գիտությունը, ամեն ինչ ժողովրդի համար և և ինչ վոր ժողովրդին չի ծառայում նա պետք չե և ֆրասաբեր:

Այդպես ել հակաժողովրդական և «Գերագույն խորհուրդը»:

Հայ ժողովուրդ, հայ յեկեղեցական, յեպիսկոպոս, վարդապետ, քահանա, գյուղացի, արհեստավոր, մտավորական, վոր ձուլված եք ընդունում ձեզ հայ ժողովրդի հետ, յեթե հետաքրքիր և ձեզ համար ձեր յեկեղեցու կյանքով զբաղվել, չարիքը վերացնել, փտությունը հեռացնել, չը պետք է'անտարբերությամբ լըռեք, պետք և ձեր իրավունքին տեր կանգնեք և թույլ չը տաք, վոր այդ թխովի «Գերագույն խորհուրդը» կոխոտե ձեզ, ձեր յեկեղեցին, ձեր ժողովրդին:

Պետք և ցրեք այդ «խորհուրդը», յեթե ինքը խոհեմություն չի համարի ինքն լուծել և պետք և ազգային—յեկեղեցական ժողով գումարելով յեկեղեցին բարեկամք ավետարանի և ժամանակակից աշխարհայացքի հիմունքներով: